

In končno še Prešernova življenjska modrost, ki jo je v nemščini spesnil kot napis na grob svojemu prijatelju Emilu Korytku in ki izraža njegovo vero v smisel našega zemskega početja in nas samih:

Naj zgrudi smrt človeka,
človeštvo ostane; z njim
do poznega še veka
živi, kar zanj storim.

Strogo razumska vera v smisel življenja, navzlic vsemu, kar je mučnega in nedoumljivega v življenju, in navzlic smrti, ki čaka vsakogar.

Tako je s temi štirimi cikli očrtan krog Prešernovega sveta, njegove usode, njegove življenjske zgodbe in njegove misli. Kakor je tudi poglaviti del tega opusa zaposlen z ljubeznijo, je v njem prostora za vse drugo, kar je za človeško bitje bistveno in kar je moglo biti življenjska resnica za evropskega razumnika tridesetih, štiridesetih let minulega stoletja v porazno zaostali avstrijski provinci in v oklepu mračnjaške miselnosti tedanjega sveta, predvsem pa okolja, v katero je bil v svojem življenju Prešeren obsojen. Kljub vsemu temu predstavlja njegovo po obsegu skromno delo, kakor je bilo že rečeno, tako zaključen človeški kozmos in tako zaključeno pričevanje o pesnikovi življenjski usodi, kakor ga vsebuje redko katero pesniško delo. Po tej skopi izčrpnosti in dognanosti v vseh zadevah, ki se jih dotika, je Prešernovo delo nemara edinstveno v svetovni literaturi, kakor je gotovo ravno veliki svetovni liriki po svoji duhoviti domiselnosti in po pretresljivi očarljivosti, o kateri tu ni bilo mogoče razpravljati. Teh lastnosti so polne tudi vse najzahtevnejše pesniške oblike, ki jih je gojil s strastjo velikega artista in velikega obvladovalca vsega, kar je vrelo in gorelo v njem in kar je nosil v sebi z veliko vdanostjo človeka, ki mu je bilo usojeno biti poet, in kar je tako zgodaj uničilo to preživo srce.

Ciril
Zlobec

Utrujenost, malodušje, razočaranje?

(Tema za razmišljanje)

Praznik slovenske kulture je pod zastavo Prešernovega imena vselej nekaj vznemirljivega. Napovedujemo ga s poudarkom, tudi s ponosom (ki sicer ni naša najbolj izrazita osebna in nacionalna vrlina), celo določeno plemenito skrb je opaziti v nas pred tem praznikom, skrb, če je enoletna bera najboljšega v slovenski kulturi in umetnosti takšna, da se ob tem seštevku vsaj enkrat v letu potrkamo po prsih, če že ne s ponosom, pa vsaj z določeno samozavestjo: Poglejte, ki nas celo leto ne vidite, to smo ustvarili in poleg tega, ki je najboljše, še to in to, ki je tudi dobro, a ste prav tako prezrli.

Prav gotovo: v sleherni potezi ponosa ali samozavesti v slovenski kulturi je tudi nekaj grenkobe, kanec očitka nekaterim ali vsem »zunaj kulture«, da sta pri Slovencih kultura in umetnost še zmerom Sizifov posel, ki si mu, če si kulturnik, sicer usodno zapisan, a je danes kot včeraj brez pravega smisla. Tako slovenska kultura, morda tudi zaradi tega občutka, podedovanega in vsak dan potrjenega, ne more iz svojega usodnega risa, ki pa ji ponuja tudi določene prednosti: mir, velike možnosti za samovšečnost, nekoliko otožen, pa vendar plemenit občutek posebne usode vnaprej zagotovljene varnosti (ob manj svobode) negovane rože v cvetličnem lončku v primerjavi z manj varno rastjo v odprtem vrtu, kamor priletajo ptice (in vdirajo kokoši), ali celo v primerjavi z nevarno, popolnoma svobodno rastjo na divjem pašniku, kjer je v nenehnem, živem prepletu prav tako divje življenje in so v travi vsak dan lačni gobci ovac in krav.

Smo proti rezervatom v kulturi, pravimo s politično besedo, vendar se določene zaprtosti, morda bi morali reči: neke posebne zaprtosti, ne moremo in ne moremo rešiti. Čeprav se vsi prizadevno trudimo, da bi jo premagali. In resnici na ljubo: zlasti v zadnjem času je bilo veliko storjenega, da bi slovenski kulturi odprli, za začetek, vsaj nekaj drobnih kapilar in da bi po intenziteti krvnega obtoka skozi skušali uganiti morebitne trdnješe vezi v prihodnje, vezi med narodom, družbo in kulturo. Pobuda za sedanje napore v tem smislu je najbrž izrazitejša na politični kot na kulturni strani, kar je razvidno tudi iz samega pristopa k tej dejavnosti: ustvariti ali spet oživiti poskušamo modele predvsem *o r g a n i z i r a n o s t i* kulture, ki naj se čimprej približa ljudstvu, narodu, družbi in potem trajneje v njih zaživi, kot njihova »neodtujljiva pravica«, pravimo, kot prvina njihovega vsakdanjega življenja. In če smo z mislijo na ta prizadevanja zapisali, da so to prve, drobne kapilare, moramo tudi zapisati ugotovitev, da so te kapilare — vsaj za zdaj — takšne, da odpirajo pretok samo v eni smeri, iz kulture navzven. Povsem razumljivo: metodološke prvine te aktivnosti so se oblikovale ob spoznanju, da je kultura zaprta, da se reproducira znotraj sebe same, da se tudi njen vpliv konča znotraj njenega začaranega risa in da je torej treba najprej razbiti ta ris ali vsaj zavrtati vanj nekaj lukenj. Premalo ali skoraj nič pa je bilo storjenega, da bi se začela, čeprav še tako počasi, spreminjati tudi *d u h o v n a* (miselna, doživljajska, etična) *o r g a n i z i r a n o s t* družbenih potreb, preprosto povedano: da bi se začela spreminjati organiziranost v s a k d a n j i h potreb družbe tako, da bi vsakdanji standard vsaj dobršnega dela ljudi vseboval kulturo v njenem najširšem smislu prav kot vsakdanjo potrebo, ne le kot zavest ali celo kot nekaj, kar je mogoče in primerno dodati našemu vsakdanjemu življenju potem, ko je že v polnosti dosežena satisfakcija vseh drugih potreb.

Ne bi ga zapisal, če bi menil, naj to razmišljanje ostane le kot abstraktna ugotovitev, kot bolj ali manj posrečena kulturna gesta ob Prešernovem prazniku, ki je tudi praznik slovenske kulture. Smo pač, kar smo, in tudi ob takem prazniku ne moremo docela potlačiti v sebi skrbi, če le nismo v naši kulturi česa zanemarili, na kaj pozabili, v čem zaostali. In prav to, misel ali spoznanje, da smo v čem zaostali, nas vselej vznemiri, kajti že dolgo nas preveva zavest in potrjujejo izkušnje, da je zaostajanje v kakršnikoli obliki za nas Slovence še prav posebno usodno. Ali da bi to vsaj utegnilo postati.

V tem trenutku torej, ko se ob Prešernovem prazniku ocenjujoče oziramo vase in okrog sebe, res nimamo posebnih razlogov za to, da bi bili

s stanjem slovenske kulture v njenem najširšem pomenu zadovoljni, še zlasti ne, kar zadeva učinkovitost njene organiziranosti v družbi. Očito je namreč, da so dejanski potenciali v slovenski kulturi mnogo večji, kot pa sta njihov vpliv in učinek. Svetlejša je podoba slovenske umetnosti, ki je sicer del te kulture: najboljše stvaritve na vseh področjih so vendarle vsa ta leta dovolj številne in dovolj pomembne in ne samo da ohranjajo »določeno, že doseženo raven«, temveč jo tudi neprestano utrjujejo in širijo, nekdanje izjeme, občasne posameznosti, so postale dovolj trdno jedro in nacionalni vrednostni kriterij je prav ob njih in zaradi njih vse pogostejše tudi evropski. Ta realnost, šibak kulturni vpliv in dovolj pomembna umetnost, ki tudi nastaja, vsaj pri najboljših avtorjih, v odprti konfrontaciji s svetom, se kaže tudi kot posebne vrste paradoks: celo ta umetnost je znotraj same slovenske kulture vse bolj zaprt pojav, bolj s praznično manifestativnim kot pa z individualnim in družbenim doživljajskim ter spoznavnim učinkom in vplivom. Kljub kritiki, ki je je ta umetnost deležna, večkrat tudi ob misli na njen šibak kulturni vpliv, ni znotraj nje opaziti malodušja. Opazne so celo nasprotna tendence: prav tej umetnosti posvečajo najboljša peresa naših strokovnjakov, publicistov in kritikov čedalje večjo pozornost, vendar — to je tudi opazno — predvsem umetnosti kot umetnosti, gibanjem in rezultatom znotraj nje same, posameznim avtorjem v okviru njihovega opusa, pa še razvojni liniji posameznih umetniških zvrsti in primerjavi ali povezovanju med njimi. Je to morda nagonska reakcija na tisti del slovenske kritike in publicistike, ki gleda na umetnost predvsem ali skoraj izključno z vidika njene sprotno družbene uporabnosti ali vsaj primernosti? Ali pa smo priča določene utrujenosti, malodušja ali razočaranja, nastalih iz izkušnje, ko se je kritiško pisanje tudi z drugimi, ne le estetskimi in strokovnimi ambicijami prehitro zapletalo v neprijetne polemike in se proti svoji volji kmalu znašlo daleč od svojega prvotnega namena? Ali pa gre pri tem čisto preprosto za to, da je ostajalo takšno pisanje, če ni izzivalo polemik, domala brez odmeva in brez slehernega učinka?

Kakorkoli že: dejstvo je, da je takšno pisanje dandanes dokaj redek pojav, redkejši kot v preteklosti, in da še kaže tendenco usihanja. Zlasti za slovenske razmere je v vseh obdobjih v preteklosti naravnost značilno, da se je s publicistiko in kritiko v ožjem pomenu besede ves čas prepletalo tudi pisanje, ki ga ni mogoče uvrstiti niti v leposlovje niti v publicistiko niti v kritiko niti v znanost, vendar se je največkrat vsega tega dotikalo ali imelo vsaj nekatere prvine tega v sebi, kakor se je zelo rado in pogostoma dotikalo tudi politike, družbenega življenja sploh, morale, etike, skratka vsega, kar v nerazdružljivem prepletu ustvarja življenje. To je bilo pisanje z izrazitim individualnim poudarkom, raslo je iz osebnih izkušenj in bilo prežeto z osebno prizadetostjo. In kar je najvažnejše: bilo je svojska vez med umetnostjo in kulturo, med kulturo in družbo. To pisanje je prihajalo predvsem izpod peres umetnikov samih, zlasti pisateljev.

In prav tega pisanja je zdaj manj in manj. Marsikdo ga pogreša, ta ali oni že opozarja na to vrzel, marsikdo vidi v tem višjo stopnjo naše kulturne organiziranosti, ko se posamezne dejavnosti skušajo uveljaviti v svojih čistih oblikah: umetniška kritika kot umetniška kritika, literarna zgodovina kot analiza razvoja literature, politična publicistika kot stvar čiste politike itd. itd. Kakor je razveseljivo, da vse to imamo in da se s temi čistimi oblikami srečujemo pogostejše kot v preteklosti, kaže vztrajanje pri iz-

ključno takih »čistih« oblikah publicistike vendarle tudi določeno nevarnost še nadaljnega zapiranja posameznih področij, dejavnosti in strok, tudi nevarnost še večjega rahljanja vezi med njimi ter med njimi in družbo.

Pojav bi bil zelo pomemben, če bi šlo le za uveljavljajne »čistejših« oblik, za večjo strokovnost in podobno, toda naglo usihanje tega, po formalni plati sicer hibridnega pisanja, ki pa je opravljalo določeno združevalno funkcijo v naši družbi, zbuja vendar sum, da gre predvsem za določeno utrujenost, malodušje ali razočaranje tistih slovenskih avtorjev, ki so takšno pisanje doslej gojili, a ga zdaj opuščajo, kolikor ga že sploh niso opustili, največkrat za malodušno gesto: Saj se ne spleča.

In spet čuden paradoks: to se dogaja prav zdaj, ko razmeroma veliko govorimo o kulturi in ko že s pravo obsedenostjo iščemo poti in možnosti, da bi postavili trdnjše vezi med njo in družbo. Toda prav v tej obsedenosti je morda skrit odgovor, zakaj je te vrste publicistika domala usahnila. V kriznih situacijah iščemo, ne glede na področje, totalne rešitve, svojega Aleksandra za naš gordijski voz. Tako tudi v kulturi. Za pisanje, o katerem teče beseda, pa je značilno, da ne prinaša totalnih rešitev, včasih sploh ničesar ne predlaga, dostikrat je samo osebna izkušnja, občutek, slutnja, javno izražen osebni dvom, zaskrbljenost, strah. To so navadno samo opozorilni znaki nečesa, kar še nima svoje podobe, a je vendar že tu, dobro in slabo, v nemiru svoje kalí, v odmevu še nedoločljivega glasu, vidno posameznemu očesu, slišno redkim srcem: slutnja jutrišnjega v današnjem dnevu.

Tako so izpod takih peres prihajala že pred leti opozorila, da se pri nas prebujata malomeščanski duh, da se socialistična in narodna zavest razblinjata v sebičnem pridobitništvu, da osebni in družbeni morali klecajo kolena, in še in še — vse to je bilo izraženo skozi prizmo osebnih izkušenj, ocen in slutenj, to niso bili mobilizacijski klici na skupno voljo, za enotno akcijo družbe, vendar bi se ob tem — z več posluha — lahko oblikovala tudi skupna volja hitreje, kot se je, tudi enotna akcija hitreje, kot se je. In predvsem uspešneje, kajti prej bi pri vsem tem sodelovali tudi tisti, ki danes stoje ob strani, mnogi, ki zavračajo večjo družbeno angažiranost največkrat, kot rečeno, z malodušno gesto: Saj se ne spleča.

In vendar se spleča vsaj razmisliti o tem, tudi v takem trenutku, kot je Prešernov praznik, ki je hkrati praznik slovenske kulture, kajti organizem slovenske družbe živi normalno življenje le ob normalnem delovanju slehernega njenega dela, zato je prav, če se ob prazniku, ko poudarjamo in nagrajujemo svoje uspehe, potihem povprašamo, če le nismo česa zane-marili, na kaj pozabili, v čem zaostali.

Pričujoči zapis hoče biti samo spodbuda za misel, da nekaj smo — kljub uspehom — vendarle zane-marili, pozabili, v nečem, kar je bilo pri nas že razvito, zaostali.

Po nepotrebnem.